

فرانسیس ریشارد*

مهر کتابخانه رشیدالدین فضل الله همدانی؟

داده‌ها تا زمانه رشید

در داخل نسخه خطی در کتابخانه ملی پاریس زیر شماره Persan 121 یک مهر جالب توجه روی پشت ورقه‌ای دیده می‌شود. این نسخه خطی شامل "لطائف الحکمة" قاضی سراج‌الدین محمود بن ابی‌بکر آذربایجانی است (۱). به خط نسخ ۱۵ سطری بدست ابو محامد محمد بن محمود بن الحاجی الملقب به حمید المخلصی البخاری نوشته شد. کتابت نسخه روز چهارم ذی‌الحجه ۶۸۴ در شهر قونیه بپایان رسید (۲). با ۱۸۲ ورقه، نسخه ۱۲۱ یک عنوان / ق ۱ پ / آبی و قرمز رنگ با اسم کتاب بخط کوفی مذهب را دارد. محل مهر مورد اعتنا در بعضی اوراق با چسبیدن یک تکه کاغذ پاک شد (بالخصوص ق ۲، ۴، ۵، ۷۸، ۷۹، ۱۷۴، ۱۸۱ پ و ۱۸۲ پ). اما خوشبختانه در پشت ورقه ۱۷۸ مهر هنوز دیدنی است (ر. ک. بعکس).

اندازه مهر ۱۳ x ۷۴ میلی‌مترست. رویش به خط کوفی "ملک کتابخانه رشید" دیده می‌شود. این تملک خیلی ممکن است مربوط به کتابخانه ربع رشیدی باشد (۳). روی نسخه معروف و نفیس Arabe 2324 کتابخانه ملی پاریس "مجموعه رشیدی" را

* - این یادداشت سودمند را فرانسیس ریشارد متخصص نسخه‌شناسی اسلامی و رئیس این قسمت در کتابخانه ملی پاریس خود به زبان فارسی نوشته‌اند و فرستاده‌اند. بی هیچ تصرف چاپ می‌شود. ضمناً همانطور که به آقای محمدتقی دانش پزوه هم گفته شده بود، من بنده کلمه اول را در مهر "وقف" می‌خوانم. (ابرج افشار)

دردگانان و تنگدستان

با وی سخن نگفت شعبی گفت باز کردم گفت چهار راه هفتاد و نه است
بهر راه که خواهد یاز کردیم یاز چهل شد چون شعبی از
پیش خلیفه بیرون آمد گفت این سه بر من از بهر آن آمد که
من تا درین راه بودم نیافتم ادب را بیاورد گفت مراد
بیاورد و بروی ادبی موانع یک نامی چون پیش ادب ^{بنشست} استیلا
کرد ادب بر آرزو بر دو ساعتی دیگر بای دراز کرد دره دیگر
بر دو ساعتی دیگر آرزو نهاد خست دره دیگر بر دو ساعت
نمانستی که در حضرت بیشتر از آن دهان نشاید اندک
شعبی برخاست و در خانه رفت و دردی چند بروی فرستاد
گفت دیگر آنچه مشو که ادبی که در کوزگی نیامخته ام در
بزرگ میسر نمی شود ادب هشتم چون با شاه از نام و
برسد و هم نام با شاه باشد نام خود نکوید بلی گوید بیک
بسر فلان است و اگر صفت با شاه را شاید آن نام مجین
چنانکه آمد است که خلیفه از نام یکی پرسید و نام او سعد
بود گفت سعد امیر المومنین است و من سر فلانم و اگر گفت

يا مثلكم شيخ اني برمن مشكل برود وعني ان يكر
 مشنيه مي نمود در توقف كاشتم تا برسان ان انرا طررف
 تملك و تعلم معلوم كرد انبه با تم بوسيم و الكون في
 باشك وسعادتك مشاعرت غايب و در وركا ربا يارا
 دست هذا بنفا كتاب سينا ذ اسم شيخ كذا اليه
 التام في شرح الحاصل و خصا كوشه كذا و نذر
 و بر كان الست كه جعفر ابن سواد ييا من قول سلف
 ويعين الرضا ملا حظت فرما يندجه هر نظري كمان
 راه محبت و رطنا را يكد مكره و معيوش جز محبور
 و مرضي نيند و عيبن لارضاعن كعب كانه
 و لكن عيبن المشطير في المسا و يا و على الخصوص جاز
 سوري و طالع في معنى و لفظا يتضح و ارسا
 كوشه و استعوم بر خطا و زلاله شند و الله المولى

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

امير تيمور الغالبين
 ٩٧٩

على يوفات البرموط
 في فاح حقه من زعم

في فاح حقه من زعم
 في فاح حقه من زعم

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

محمد بن محمود بن الحاج الملقب
 بحيد المخلصي الخاري - غفر الله
 له و لوالديه و لمن نظر فيه و دعا

(۴) شامل رسالات عربی رشیدالدین فضل‌الله این مهر هم وجود داشت. متأسفانه مهر پاک شده (وقتی که کتابخانه ریح رشیدی پراکنده شد؟) اما جاییش در پشت ورقه آخر (ق ۳۷۶ پ) هنوز شناختنی است و اندازه آن (۱۳ × ۷۴) همین اندازه مهر در دیوان رشیدالدین نوشته شد. با تذهیب و آرایش فراوان امضاء شده " عمل العبد الضعیف محمد بن العقیف الکاشی" (ورقه ۴) است. خط نسخ خوش مجموعه نوشته محمد بن محمود بن محمد الامین المعروف به زود نویس البغدادی (۵) (ورقه‌های ۳ پ، ۵۶ پ، ۶۱ پ، ۶۷، ۷۹، ۸۹، ۹۳ پ، ۹۹، ۱۱۷ پ، ۱۲۸ پ، ۱۳۱ پ، ۱۳۴ پ، ۱۴۴ پ، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۷ پ، ۲۰۶ پ، ۲۸۳، ۲۹۰، ۳۰۰، ۳۱۳، ۳۲۸، ۳۳۴، ۳۴۴، ۳۴۷ پ، ۳۵۰، ۳۶۴، ۳۷۲ پ، ۳۷۴ پ) است و در همه جا تاریخ کتابت (۷۱۰ هـ غیر از ورقات ۵۶ پ (جمادی‌الثانی ۷۰۷ هـ) و ۶۱ پ (جمادی‌ثانی ۷۰۷ هـ) و ۶۷ پ (۷۰۷ هـ) ثبت شد.

امید است محققین در باره مهر کتابخانه رشیدی به اطلاعات بیشتر بدست بیاورند تا بتوانیم کاملاً مطمئن باشیم که مهر نسخه‌های P.1442 و Ar 2324 مهر مورد استفاده برای کتب محفوظ در ریح رشیدی بوده. این برای تاریخ مهرهای اسلامی و ایرانی و تاریخ کتابخانه‌های زمان قدیم نکته بسیار مهم است.

(۱) فهرست بلوشه ج ۱ ش ۹۸. منزوی ج ۲. (۲) ص ۱۹۷۲ - چاپ یوسفی (تهران). نسخه در شهر استانبول در بین سالهای ۳۰ - ۱۷۲۸ میلادی برای کتابخانه پاریس خرید شده.

(۲) در سال ۹۸۴ قونیه در دست مغولها نبود. فرض باید کرد که قبل از وارد شدن به خزینه کتب رشیدالدین نسخه ۱۲۱ در تملک کسی دیگر بوده است.

از طرف دیگر مورد توجه است که در پاریس یک نسخه دیگر " شرح ابیات کلیمه" Suppl. Per.1442 (بلوشه ۴ ش ۲۰۳۴) از همین محمد مخلص بخاری - بی‌جا - در اواخر شوال ۶۷۶ نوشته شد - این نسخه مهر "رشیدی" را ندارد.

(۳) ر. ک. به مقدمه سوانح الافکار رشیدی (چاپ استاد محمدتقی دانش پزوه. تهران ۱۳۵۸) ص. ۷۰۹.

(۴) فهرست دوسلان ص. ۴۰۷.

(۵) در باره این "زود نویس" رجوع شود به ص ۱۰ مقدمه سوانح.